

KAYSERİ LİSESİNİN SAKLI KALMIŞ DEFTERİ*

 Hayrettin YILMAZ^a

 Cengiz KARTIN^b

Öz

Osmanlı Devleti'nde II. Mahmud ile kurulmaya başlanan sivil eğitim kurumları, 1869 yılında yayımlanan Maârif-i Umûmiye Nizâmname'si ile yeniden yapılandırılmıştır. Bu nizamnameye göre ilköğretim mekteplerini sıbyan mektepleri ve rüşdiyeler, ortaöğretim mekteplerini idadiler ve sultaniler, yükseköğretimi ise âli mektepler oluşturmaktaydı. II. Abdülhamid dönemine kadar bu okullar maddi imkânsızlıklar sebebiyle yaygınlaşmamış, sadece birkaç örnek okul açılabilmiştir. II. Abdülhamid döneminde alınan tedbirler sayesinde idadilerin açılması yaygınlaştırılmıştır. Bu dönemde açılan okullardan biri de Kayseri İdadisidir. Bu çalışmada Kayseri İdadisinin açılışı, idarecileri, öğretmen kadrosu, diğer personeli, öğrenci istatistikleri, tarihi gelişim süreci ve H. 1393-R. 1341 (1893-1925) tarihli Kayseri Lisesi Not ve Diploma Defteri'nin fiziki ve içerik yapısı irdelenmeye çalışılmıştır. 1910 yılında alınan kararla Osmanlı Devleti'nde bulunan idadiler sultaniye çevrilmeye başlanmıştır. 1923 yılında liseye çevrilen bu okullar, Türkiye Cumhuriyeti'nin eğitim altyapısını oluşturmuştur.

Anahtar Kelimeler: Maârif-i Umûmiye Nizâmname'si, İdadi, Sultani, Kayseri Lisesi.

THE HIDDEN NOTEBOOK OF KAYSERİ HIGH SCHOOL

Abstract

Civilian educational institutions that started to be established in the Ottoman Empire with Mahmud II were restructured with the Maârif-i Umûmiye Nizâmname'si published in 1869. According to this statute, it was planned that primary schools would be primary schools and secondary schools, secondary schools would be idadi and Sultani schools, and higher education would be the Ali schools. Until the reign of Abdulhamid II, these schools did not become widespread due to financial difficulties and only a few sample schools could be opened. Thanks to the measures taken during the reign of Abdulhamid II, the opening of idadis was made widespread. One of the schools opened during this period was Kayseri İdadi. In this study, the opening of Kayseri İdadi, its administrators, teaching staff, other personnel, student statistics, historical development process and the physical and content structure of the Kayseri High School Grade and Diploma Book dated H. 1393- R. 1341 (1893-1925) were examined. With the decision taken in 1910, the Ottoman Empire's high schools were converted into Sultaniye. These schools, which were converted into high schools in 1923, formed the educational infrastructure of the Republic of Türkiye.

Keywords: General Education Regulation, High School, Sultani, Kayseri High School.

* Bu makale, birinci yazarın ikinci yazar danışmanlığında yürüttüğü "H. 1393- R. 1341 (1893-1925) tarihli Kayseri Lisesi Not ve Diploma Defteri'nin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi" adlı doktora tezinden üretilmiştir.

^aDoktora Öğr., Erciyes Üniversitesi, hayyretinyilmaz@gmail.com

^bProf. Dr., Erciyes Üniversitesi, cengizkartin@gmail.com

Makale Geliş Tarihi: 30.10.2024, Makale Kabul Tarihi: 27.12.2024

Giriş

Osmanlı Devleti'nde ilk defa sivil eğitim kurumları II. Mahmut döneminde kurulmaya başlanmıştır. Bu alanda yapılan en önemli yenilik 1869 yılında Şura-yı Devlet Maarif Dairesi tarafından hazırlanan Maârif-i Umûmiye Nizâmnamesi'dir.¹

MUN genel olarak çeşitli derecelerdeki okulların nerelerde açılacağını, öğretim sürelerini, okullara kabul edileceklerin yaş sınırlarını, bir okuldan alınan diploma ile hangi okula girilebileceğini, okullarda sınavların nasıl yapılacağını, nasıl sınıf geçileceğini ve nasıl mezun olunacağını kapsamaktaydı. Nizamname, eğitim sistemini daha önceki uygulamalara uygun olarak üç temel kademe olan ilköğretim, ortaöğretim ve yükseköğretim olarak inşa etmiştir. Bu derecelendirmede ilköğretimi sıbyan ve rüşdiye mektepleri; ortaöğretimi idadi ve sultani mektepleri, yükseköğretimi ise âlî mektepler oluşturmaktaydı (Demirel, 2012, s. 340-341).

İdadi, Arapça kökenli bir kelimedir ve ilkokul (ibtidaiye) ve ortaokul (rüşdiye) seviyelerinden sonra gelen bir eğitim kurumunu ifade eder. Hazırlık ve yetiştirme anlamına gelen idadi, aynı zamanda idadiye olarak da bilinirdi (Sami, 1996, s. 130).

MUN'de sivil yüksekokullara öğrenci yetiştirmek üzere rüşdiyelerin üstünde, sultanilerin altında idadi adıyla mekteplerin açılması öngörülmekteydi. İdadilerde hem Müslüman hem de gayrimüslim çocuklar eğitim görebileceklerdi. Böylece Tanzimat Dönemi'nde gerçekleştirilmesi hedeflenen Osmanlılık ilkesi hayata geçirilerek; farklı ırk ve dinlerden gelen gençler kaynaşacak, aynı duyguları paylaşan vatandaşlar olarak Osmanlı Milleti'nin temeli oluşturulacaktı (Akyüz, 2015, s. 153; Unat, 1964, s. 45).

MUN'e göre nüfusu 1000 haneyi geçen yerlerde idadi okulları kurulması planlanarak, öğretim süresi üç yıl olarak belirlenmiştir. Bu okulların masrafları vilayet maarif idaresi sandığından karşılanacaktı. Tanzimat Dönemi'nde MUN'de açılması öngörülen idadiler hem İstanbul'da hem de taşrada birer örnek dışında; maddi imkânsızlıklar ve öğretmen yokluğu sebebiyle bir türlü açılmamıştır. II. Abdülhamid döneminde taşrada bu okulların gelişimi için vilayet gelirlerinin bir kısmı "hisseye" olarak tahsis edilmiştir (Öztürk, 2000, s. 465). Bu gelişmeyle birlikte, nizamnamede belirtilen eğitim kurumlarının hem merkezi bölgelerde (İstanbul) hem de diğer yerleşim yerlerinde (taşra) yaygınlaştırılması ve kurumsal yapılarının güçlendirilmesi açısından hedeflenen sonuçlara ulaşmıştır.

II. Abdülhamid Dönemi'nde idadilerde önemli gelişmeler yaşanmıştır. 1888'de idadilerin öğretim süresinin dört yıla çıkarılması ve vilayet merkezlerinde gündüzlü olarak açılan idadilerin köy ve kasaba çocuklarının eğitim görebilmesini sağlamak üzere yatılıya çevrilmesi kararlaştırılmıştır. Diğer yandan idadi bulunan yerlerdeki rüşdiyelerle idadiler birleştirilmiştir. Bu düzenlemeyle birlikte, idadi eğitim süreleri yeniden yapılandırılmış ve taşra bölgelerindeki idadi okulları beş veya yedi yıllık eğitim veren iki farklı türde okula dönüştürülmüştür. Bu ayrıma bazı sancakların yedi yıllık idadi açacak mali imkâna sahip olmaması sebep olmuştur (Yücel, 1938, s. 10-11).

¹ Maârif-i Umûmiye Nizâmnamesi, bundan sonraki kullanımlarında MUN olarak kısaltılarak kullanılacaktır.

1895-1896 öğretim yılına kadar açılmış olan yedi yıllık leyli (yatılı) ve beş yıllık nehari (gündüzlü) vilayet idadileri ve açılış tarihleri şöyledir (Kodaman, 1991, s. 198).

Tablo 1. Yedi Yıllık Vilayet Leyli İdadileri

Kurulduğu Yer	Kuruluş Tarihi	Kurulduğu Yer	Kuruluş Tarihi
Bursa	1301/1884	Konya	1305/1388
Adana	1301/1884	Yanya	1306/1889
Manastır	1301/1884	Midilli	1306/1889
İzmir	1302/1885	Üsküp	1306/1889
Kastamonu	1302-1885	Ankara	1307/1889
Erzurum	1302/1885	Diyarbakır	1307/1889
Trabzon	1303/1886	Sivas	1308/1890
Selanik	1303/1886	Halep	1308/1890
Şam	1304-1887	Edirne	1308/1890
Beyrut	1304/1887		

Tablo 2. 5 Yıllık Vilayet Nehari İdadileri

Kurulduğu Yer	Kuruluş Tarihi	Kurulduğu Yer	Kuruluş Tarihi	Kurulduğu Yer	Kuruluş Tarihi
Manisa	1302/1885	Kütahya	1306/1889	Denizli	1309/1891
Siroz	1303/1886	Kudüs	1306/1889	Göriçe	1309/1891
Drama	1303/1886	Bağdat	1306/1889	Kırşehir	1310/1892
Balıkesir	1301/1884	Kırklareli	1308/1890	Çatalca	1310/1892
İzmit	1301/1884	Tekirdağ	1308/1890	Amasya	1310/1892
Mamüratülaziz	1303/1886	Muğla	1308/1890	Kayseri	1311/1893
Gümölcine	1304/1887	Çankırı	1308/1890	Yozgat	1311/1893
Gelibolu	1304/1887	Sinop	1308/1890	Nablus	1311/1893
Bolu	1304/1887	Samsun	1308/1890	Musul	1311/1893
Dedeğacı	1306/1889	Trabluşşam	1308/1890	Akka	1312-1894
Aydın	1306/1889	Lazkiye	1308/1890		
Biga	1306/1889	Hama	1308/1891		

Tablo 3'te yedi yıllık vilayet leyli (yatılı) idadilerin, tablo dörtte ise de beş yıllık sancak nehari (gündüzlü) idadilerin haftalık ders programı ve derslerin sınıflara göre dağılımı verilmiştir (Salman, 2005, s. 47).

Tablo 3. Yedi Yıllık Vilayet Leyli İdadilerde Derslerin Yıllara Göre Dağılımı ve Haftalık Ders Programı

Dersler	1.yıl Haftada	2.yıl Haftada	3.yıl Haftada	4.yıl Haftada	5.yıl Haftada	6.yıl Haftada	7.yıl Haftada
Ulumu Diniye	3	2	2	2	2	2	2
Arabî	3	3	3	3	2	-	-
Farisî	-	2	2	2	-	-	-
Türkçe	6	5	3	2	2	-	-
Fransızca	-	-	4	5	5	5	3
Hesap	2	2	2	3	-	2	2
Hendese	-	-	2	2	3	-	-
Cebir	-	-	-	-	-	2	1
Müsellat	-	-	-	-	-	-	1
Kozmografya	-	-	-	-	-	-	2
Makine	-	-	-	-	-	-	2
Coğrafya	2	2	2	2	2	2	-
Tarih	-	2	3	2	2	2	2
Usul Defteri	-	-	-	-	2	2	-
Malumatı Fenniye	-	-	-	-	3	-	-
Hikmet-i Tabiiye ve Kimya	-	-	-	-	-	3	2
Mevalit ve Hıfzısıhha	-	-	-	-	-	-	3
Kavanin	-	-	-	-	-	2	2
Edebiyat ve Ahlak	-	-	-	-	-	2	2
Hüsni hat	1	1	1	1	1	-	-
Resim	1	1	1	1	1	1	1
Toplam	18	20	25	25	25	25	25

Tablo 4. Beş Yıllık Sancak Nehari İdadilerde Derslerin Yıllara Göre Dağılımı ve Haftalık Ders Programı (1310-1894)

Dersler	1.yıl Haftada	2.yıl Haftada	3.yıl Haftada	4.yıl Haftada	5.yıl Haftada
Ulum-ı Diniye	3	2	2	2	2
Arapça	3	3	3	2	2
Farsça	-	2	2	2	-
Türkçe	6	5	3	2	2
Fransızca	-	-	4	5	5
Hesap	2	2	2	3	-
Hendese	-	-	2	2	3
Coğrafya	2	2	2	2	2
Tarih	-	-	3	2	2
Usul defteri	-	-	-	-	2
Malumatı fenniye	-	-	-	-	3
Hüsni hat	1	1	1	1	1
Resim	1	1	1	1	1
Toplam	18	20	25	24	25

II. Abdülhamid Devri sonlarında İmparatorluk dâhilinde 93'ü resmi, 11'i özel, 5'i de askeri olmak üzere toplam 109 idadi bulunmaktaydı (Kartın, 2024, s. 553). Bu okullardaki toplam öğrenci sayısı 20.000'e yaklaşmıştır. II. Meşrutiyet Dönemi'nde mevcut yatılı idadilerdeki eğitim kalitesi yeterli bulunmadığından veya bu idadiler, Avrupa'daki liselere nazaran yetersiz bulunduğundan 1910 yılından itibaren idadilerin sultaniye dönüştürülmesi kararı alınmıştır. Sultanilerin eğitim kalitesi Avrupa liselerinin seviyesinde olmak üzere, rüşdiye sınıflarından başka, her devresi üçer yıllık iki devreden ibaret olması ve mükemmel bir eğitim vermesi planlanmıştı (Demirel, 2012, s. 342). Alınan bu karar doğrultusunda Osmanlı Devleti'nde bulunan idadiler sultaniye çevrilmiştir.

MUN'nin öngördüğü üç kademeli eğitim sistemi tam olarak Sultan II. Abdülhamid Dönemi'nde (1876-1909) gerçekleştirilebilmiştir. Bu yapı II. Meşrutiyet Devri'nde (1908-1918) bazı düzenlemelerle daha da geliştirilmiş ve nihayetinde önemli bir eğitim mirası olarak Türkiye Cumhuriyeti eğitim sisteminin altyapısını meydana getirmiştir (Şişman vd., 2019, s. 174).

Kayseri Lisesi, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan önceki eğitim anlayışının ve Cumhuriyet sonrası eğitim sisteminin gelişim sürecinde önemli bir role sahip, köklü bir eğitim kurumudur. Kayseri Lisesi hakkında yapılan çeşitli çalışmalar bulunmaktadır. Ancak Kayseri Lisesi Defteri hakkında yaptığımız araştırmalar neticesinde henüz herhangi bir çalışmaya rastlanamamıştır. Bu araştırmanın temel amacı, Kayseri Lisesinin eğitim sistemi, öğrenci profili, öğretmen kadrosu gibi konulara dair daha detaylı bilgilere ulaşmak ve Kayseri Lisesi'nin Türkiye eğitim tarihindeki yeri ve öneminin daha iyi anlaşılmasına katkı sağlamaktır.

Fotoğraf 1. Yapının Kuzey Cephesindeki Ana Giriş Kapısı (Sağiroğlu Arslan, 2014, s. 28)

A. KAYSERİ LİSESİ (İDADİSİ) KURULUŞU VE TARİHÇESİ

MUN'a göre nüfusu 1000 haneyi geçen yerlerde idadi kurulması kararı alınmıştır. Bu karar doğrultusunda kurulan okullardan biri de Kayseri İdadisidir.

Kayseri İdadisinin inşası için ilk olarak arsa bağışlamak isteyen Akçakayalızade Ömer Ağa'nın teklifi, arsanın vakıf mülkü olmasından dolayı kabul edilmemiştir. Kayseri İdadisinin inşasına, Ankara Valisi Sırrı Paşa tarafından verilen talimat üzere, Ankara Vilayeti Meclis İdaresinin kararıyla vilayetçe kurulan komisyon heyetinin kararına dayanılarak 1884 yılında başlanmasına karar verilmiştir (BOA, MF. MKT.89/39, 29 Ocak 1884, BOA. MF. MKT 89/96/37, 4 Aralık 1887). Ancak Kayseri İdadisi binasının inşaatı bitirilememesinden dolayı kiralık olarak tutulan Seyfullah Efendi Konağı'nda; Kayseri İdadisi Melikgazi ilçesinin Kışıkapı Mahallesi'nde, bugünkü Kurşunlu Camii civarında, Derece-i Ula Mekteb-i Mülkiye İdadisi adıyla 13 Eylül 1893 tarihinde eğitim-öğretime başlanmıştır (Özmerdivenli, 1997, s. 85). Kayseri Vilayet Salnamesi'nde ise Kayseri İdadisinin açılışı şu şekilde geçmektedir: "Eski Bahriye Nazırı Kayserili Ahmet Paşa merhumun inşa ettirmiş olduğu mektebi rüşdi, H. 1311 tarihine kadar rüşdiye olmak üzere devam etmiş ve tarihi mezkurda idadii mülkiyeye tahavvül edip elyevm 85 talebe tederrüs etmektedir" (Kocabaşoğlu & Uluğtekin, 1998, s. 167).

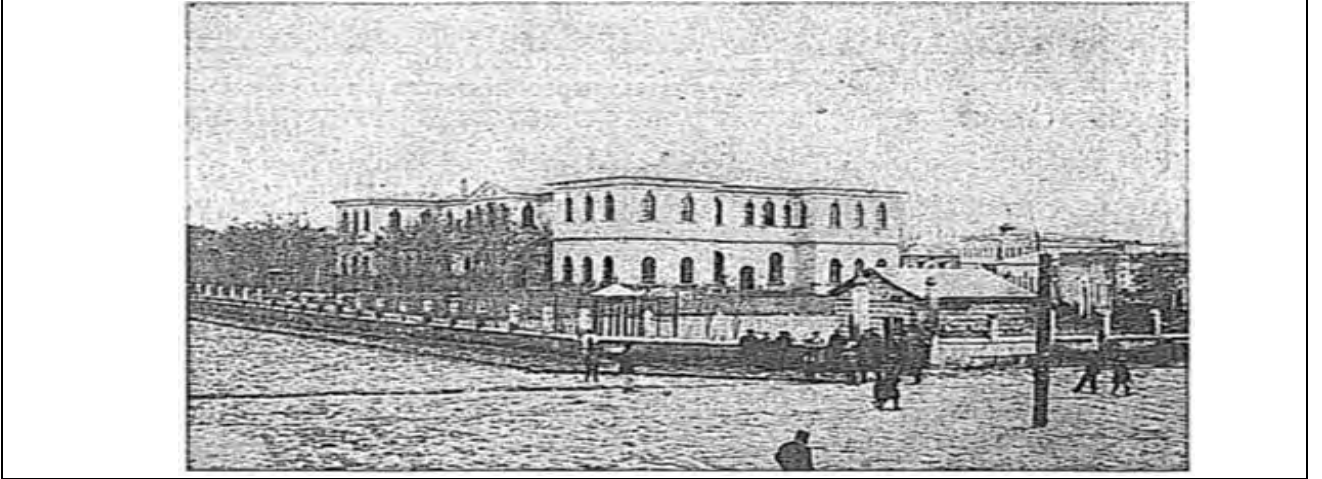
Bugünkü okulun zemin katı 1903-1904 yılında inşa edilmiştir. Yapının orijinal inşa kitabesi yoktur. Ancak giriş revakı ana kemeri üzerinde bulunan ve "LİSE" yazılı yazıtın yerinde var olduğu düşünülen ve Ahmed Remzi (Akyürek) Dede'nin yazdığı manzum kitabe ile yukarıdaki tarih öğrenilmektedir. Kitabe şöyledir:

Kayseri şehri gibi kenz-i ulûm
Buldu bak şanına layık mektep
Etdi eftali talebkar-ı funûn
Kesb-i ulviyete saik mekteb
Tam tarihi yazıldı Remzi
Oldu emsaline fâik mekteb 1322 (Çayırdağ, 2000, s. 300).

1904 yılında yapılan okul binasının zemin katı, artan öğrenci sayısı nedeniyle yetersiz kalınca, 1916 yılında bir üst kat daha inşa edilerek okulun kapasitesi genişletilmiştir. 1927 yılında okulun iki katı da öğretime yeterli gelmeyince, okul yakınında Cizvit papazlarına ait olan iki parça bina satın alınıp eklenerek yemekhane, kütüphane ve müsamere salonu şeklinde düzenlenip öğretime devam edilmiştir (Özbek, 2010, s. 301; Özmerdivenli, 2000, s. 243-244).

Kayseri İdadisi'nde okutulan dersler ise Fransızca, tarih, coğrafya, hesap, malumatı ziraiye ve sıhhye, hendese, cebir, ilmi eşya, usul defteri, Arabi, Farsi, kitabet, ulum-ı diniye ve ahlakiye, hüsnü hat, resim, mübeşşir ve Türkçe dersleri verilmektedir. Aşağıda beş, altı ve yedinci tablolarda kronolojik olarak Kayseri İdadisinde görev yapan öğretmenler, okuttuğu dersler, öğrenci sayısı ve hademe sayıları verilmiştir.

Fotoğraf 2. Kayseri Lisesinin 1926 Yılındaki Görünüşü (Özbek, 2010, s. 305)

Tablo 5. H. 1313-1314/ M 1895-1896 Öğretim Yılında Kayseri İdadisinde Görev Yapan Öğretmenler, Okuttuğu Dersler, Öğrenci Sayısı ve Hademe Sayısı (SNMÜ H. 1316/M. 1898-1899, s. 851)

Memuriyet	İsmi
Müdür	Memduh Bey
Fransızca tarih malumatı fenniye Muallimi	Memduh Bey
Hüsnü hat muallimi	Nazif Bey
Ulumu diniye ve Türkçe muallimi	Ömer Lütfi Efendi
Garbi Farisi Türkçe ve usul defteri muallimi	Ömer Fevzi Efendi
Coğrafya ve hesap ve cebir muallimi	İnaniyadi Efendi
Resim muallimi	Ali Rıza Efendi
Mübeşşir	Sıdkı Efendi
Hademe sayısı	1
Öğrenci sayıları	Müslim:75
	Gayri Müslim:3
	Yekün:78

Tablo 6. H. 1314-1315/ M 1896-1897 Öğretim Yılında Kayseri İdadisinde Görev Yapan Öğretmenler, Okuttuğu Dersler, Öğrenci Sayısı ve Hademe Sayısı (SNMÜ H. 1317/M. 1899-1900, s. 948)

Memuriyet	İsmi
Müdür ve tarih ve malumatı fenniye ve Fransızca muallimi	Rasih Efendi
Garbi ve ulumu diniye ve hendese Türkçe muallimi	Ömer Lütfi Efendi
Garbi Farisi Türkçe ve usul defteri muallimi	Ömer Fevzi Efendi
Coğrafya ve hesap ve cebir muallimi	İnaniyadi Efendi
Resim ve hüsnü hat muallimi	Ziya Efendi
Mübeşşir	Hafız Mehmet
Hademe sayısı	3
Öğrenci sayıları	Müslim:76
	Gayri Müslim: 1
	Yekün:77

Tablo 7. H. 1315-1316/ M 1897-1898 Öğretim Yılında Kayseri İdadisinde Görev Yapan Öğretmenler, Okuttuğu Dersler, Öğrenci Sayısı ve Hademe Sayısı (SNMÜ H. 1318/M. 1900-1901, s. 1056-1057)

Memuriyet	İsmi
Müdür ve tarih ve malumatı fenniye ve Fransızca muallimi	Rasih Efendi
Arabi ve ulumu diniye ve hendese Türkçe muallimi	Ömer Lütfi Efendi
Garbi Farisi Türkçe ve usul defteri muallimi	Ömer Fevzi Efendi
Coğrafya ve hesap ve cebir muallimi	İnaniyadi Efendi
Hüsnü hat muallimi	Nazif Efendi
Resim Muallimi	Rıza Efendi
Mübeşşir	Hafız Mehmet Efendi
Hademe sayısı	3
Öğrenci sayıları	Müslim:85
	Gayri Müslim: 2
	Yekün:87

Fotoğraf 3. 1927 Yılında Kayseri Lisesine İlhak Edilen Cizvit Mektebinin Görünüşü(Özbek, 2010, s. 304)

Beşinci, altıncı ve yedinci tablolarında verilen bilgilere göre, 1895 yılında okulun müdürü Memduh Bey'dir. Memduh Bey, idari görevinin yanında Fransızca, tarih ve malumatı fenniye derslerine de girmektedir. 1896 yılında Rasih Efendi okul müdürü olarak göreve başlamıştır. Rasih Efendi, idari görevinin yanında Fransızca, tarih ve malumatı fenniye derslerine de girmektedir. Okulun bu yıllarda değişmeden görev yapan öğretmenleri Ömer Lütfi Efendi, Ömer Fevzi Efendi ve İnaniyadi Efendi'dir. Ömer Lütfi Efendi, Arabi, Garbi, ulumu diniye, hendese ve Türkçe derslerine girmiştir; Ömer Fevzi Efendi ise Garbi, Farisi, usul defteri ve Türkçe derslerine girmiştir. İnaniyadi Efendi ise coğrafya, hesap ve cebir derslerine girmiştir. Resim ve hüsnü hat hocalarının neredeyse her yıl değişikliğe uğradığını görüyoruz. 1895-1896 yıllarında resim dersine Ali Rıza Efendi girmiştir, hüsnü hat öğretmeni bu sene yoktur. 1896-1897 yıllarında resim ve hüsnü hat dersine Ziya Efendi girmiştir. 1897-1898 yıllarında ise resim dersine Rıza Efendi girmiştir, hüsnü hat dersine ise Nazif Efendi girmiştir. Öğrenci sayılarında ise çok büyük değişiklikler olmamıştır. 1895-1896 yıllarında Müslim: 75, gayrimüslim: 3, toplam 78'dir. 1896-1897 yıllarında ise Müslim: 76, gayrimüslim: 1, toplam 77'dir. 1897-1898 yıllarında ise öğrenci sayısının az da olsa arttığını görüyoruz: Müslim: 85, gayrimüslim: 2, toplam: 87 öğrenci olmuştur. Okulun hademe sayısı 1895-1896 yıllarında 1 iken, daha sonraki yıllarda 3'e çıkmıştır.

Fotoğraf 4. Yapının Batı Cephesinden Görünüşü (Sağiroğlu Arslan, 2014, s.24)

II. Meşrutiyet döneminde, mevcut idadi okullarının eğitim seviyesinin yeterli bulunmaması ve Avrupa standartlarındaki liselere kıyasla eksiklikleri olması nedeniyle, 1910 yılından itibaren bu okulların daha üst düzey bir eğitim veren sultanilere dönüştürülme kararı alınmıştır. Alınan bu karar doğrultusunda Kayseri İdadisi, 1915 yılında “Sultani Mektebi” olmuş ve sınıf sayısı beşten on ikiye çıkmıştır (Özmerdivenli, 2024, s. 398). 1923 yılında Birinci Heyeti İlmîyye’nin kararıyla Sultani adının Lise’ ye dönüştürülmesi (Öntuğ & Uygun, 2012, s. 144) üzerine Kayseri Lisesi adını alarak 2023 yılına kadar bu isimle eğitim-öğretim faaliyetlerine devam etmiştir. 2023 yılında ise okulun ismi Kayseri Fen Lisesi olarak değiştirilerek eğitim-öğretim faaliyetlerine devam etmektedir.

Fotoğraf 5. Yapının Güney Cephesinden Genel Görünüşü (Sağiroğlu Arslan, 2014, s.26)

Fotoğraf 6. Yapının Dođu Cephesinden Genel Görünüşü(Sağiroğlu Arslan, 2014, s.27)

B. HİCRÎ 1393 - RUMÎ 1341 (1893-1925) TARİHLİ KAYSERİ LİSESİ NOT VE DİPLOMA DEFTERİNİN TANITIMI

İncelenen bu defter Kayseri Fen Lisesi arşivinde yer alan 1311-1312(1893-1896)-1341-342(1925-1926) Tarihli Kayseri Lisesi Not ve Diploma Defteri'dir.² Defterin boyu 57cm eni ise 42 cm'dir. Defter yaklaşık olarak 300 sayfadır. Bu sayfaların yüzde 75'i doldurulmuştur. Dolu sayfalar kurşun kalemle sonradan numaralandırılmıştır. (1-235) Defter, hicri takvime göre 1311-1344(1893-1926), Rumi Takvime göre ise 1309-1310 ve 1341-1342 (1893-1926) yılları arasını kapsamaktadır. Defter geneli ve sayfa kenarları yıpranmış şekildedir, bazı sayfalar yırtık ve az da olsa silik çıkan yerleri vardır. Bunun yanında deftere sonradan eklenen bazı bölümler vardır. Ayrıca, defter ciltlenirken az da olsa bazı kısımlar gözükmecek şekilde ciltlenmiştir.

² Yusuf Özmerdivenli: Kayseri Lisesi Müdür Yardımcısı ve Fizik Öğretmeni. Y. Özmerdivenli, bu defterin bulunma hikâyesini şöyle anlatmıştır: Bir gün kalorifercimiz, rulo haline gelmiş gazete kâğıdı büyüklüğünde bir defteri odama getirdi. "Kaloriferi yakmak, odun ve kömürü tutuşturmak için kâğıt arıyordum, boruların arasında bunu buldum. Yusuf hocam, siz meraklısınız, işinize yarar mı?" dedi. Aldım, rutubetten lime lime olmuş sayfaları açmaya çalıştıkça yırtıklar ilerliyordu. "Aman Mehmet Efendi, yakılır mı? Bu defter okulun tarihi tapusudur. Bir daha böyle şeylere rastlarsan, benim bilgim olsun," dedim. Defteri evime götürdüm, geceleri saat ikilere üçlere kadar, defterin kâğıdına yakın kâğıtlar keserek yapıştırıp tamir ettim. Defteri cillitleterek okulun kasasına koydum. Böylece tarihi hazinelerden birini daha yanmaktan kurtarmış oldum. (Özmerdivenli, 2024)

Defterin yazımında farklı şablonlar kullanılmıştır. Bu şablonlar genelde şu bölümlerden oluşmuştur: Öğrencinin künyesiyle ismi, öğrencinin aldığı dersler, yekûn, hüsn-ü hâl ve harekât, cins-i mükâfât, sınıf derecâtı, mülahazat ve son sınıf öğrencilerinde ise şehâdetnâme derecâtı başlıklarından oluşmaktadır.

Şakirdanın künyesiyle ismi: Bu bölümde öğrencinin adı, babasının adı bazen de sülale isimleri verilmiştir.

Öğrencinin aldığı dersler: Ulumu diniye, Arabi, Türkçe, Fransızca, tarihi umumi, cebiri adi, hendese, coğrafya, usul defteri, malumatı nafia, hüsnü hat, resimdir.

Yekûn: Öğrencilerin derslerden aldığı notların toplamının yazıldığı bölümdür.

Hüsn-ü hal ve hareket: Öğrencilerin davranış notunun yazıldığı bölümdür.

Cins-i mükâfât: Öğrencilerin aldığı ödüllerin yazıldığı bölümdür.

Sınıf derecâtı: Öğrencilerin aldığı notlara göre alıyyülâlâ, âlâ, karîbi âlâ ve vasat gibi derecelendirildiği bölümdür.

Mülahazat: Öğrencinin terfi ettiği, öğrencinin ikmale kaldığı, ikmal imtihanına katılmadan sınıfta kaldığı, hangi derslerden sınıfta kaldığı, öğrenim hakkını tamamladığı gibi bilgilere yer verilen bölümdür.

Şehadetname deracâtı: Öğrencilerin mezuniyet derecelerinin yazıldığı bölümdür örneğin: alıyyülâlâ, âlâ, karîbi âlâ ve vasat vb.

Bunların yanında, bazı bölümlerde defterin yapraklarının ortasına bilgi notları şeklinde küçük kâğıtlar eklenerek yazılan bölümler vardır. Bunlara da ikmal imtihanına giren öğrenciler ve notları yazılmıştır.

Ayrıca eğitim-öğretim yılı sene başlarında talimatların olduğu bölümler ve sadece diplomaların düzenlendiği bölümler vardır. Talimatların olduğu bölümde okul kuralları ve defterin yazımında dikkat edilecek kurallar madde madde açıklanmıştır. Sadece diplomaların bulunduğu bölümde ise öğrencilerin aldığı diplomanın derecesi, umûmî ve husûsî sayısı, mezun olduğu okul bilgisi ve öğrenci fotoğrafları kullanılmıştır.

Defteri yazan Kâtibin ismi defterde kayıtlı değildir. Maarif salnamelerini incelendiğinde (Yukarıda belirtildiği üzere Tablo 5-6-7) okulda görevli kâtip bilgisine ulaşılmamıştır. Bu sebeple defterin okul müdürü, öğretmen veya mübeşşir tarafından yazıldığı kanaatine varılabilir.

Aşağıda Kayseri Lisesi Not ve Diploma Defteri'nden örnek sayfalar ve bunların Osmanlıcadan günümüz harflerine çevirileri verilmiştir.

Fotoğraf 7. Kayseri Lisesi Not ve Diploma Defterinin 32. Sayfası

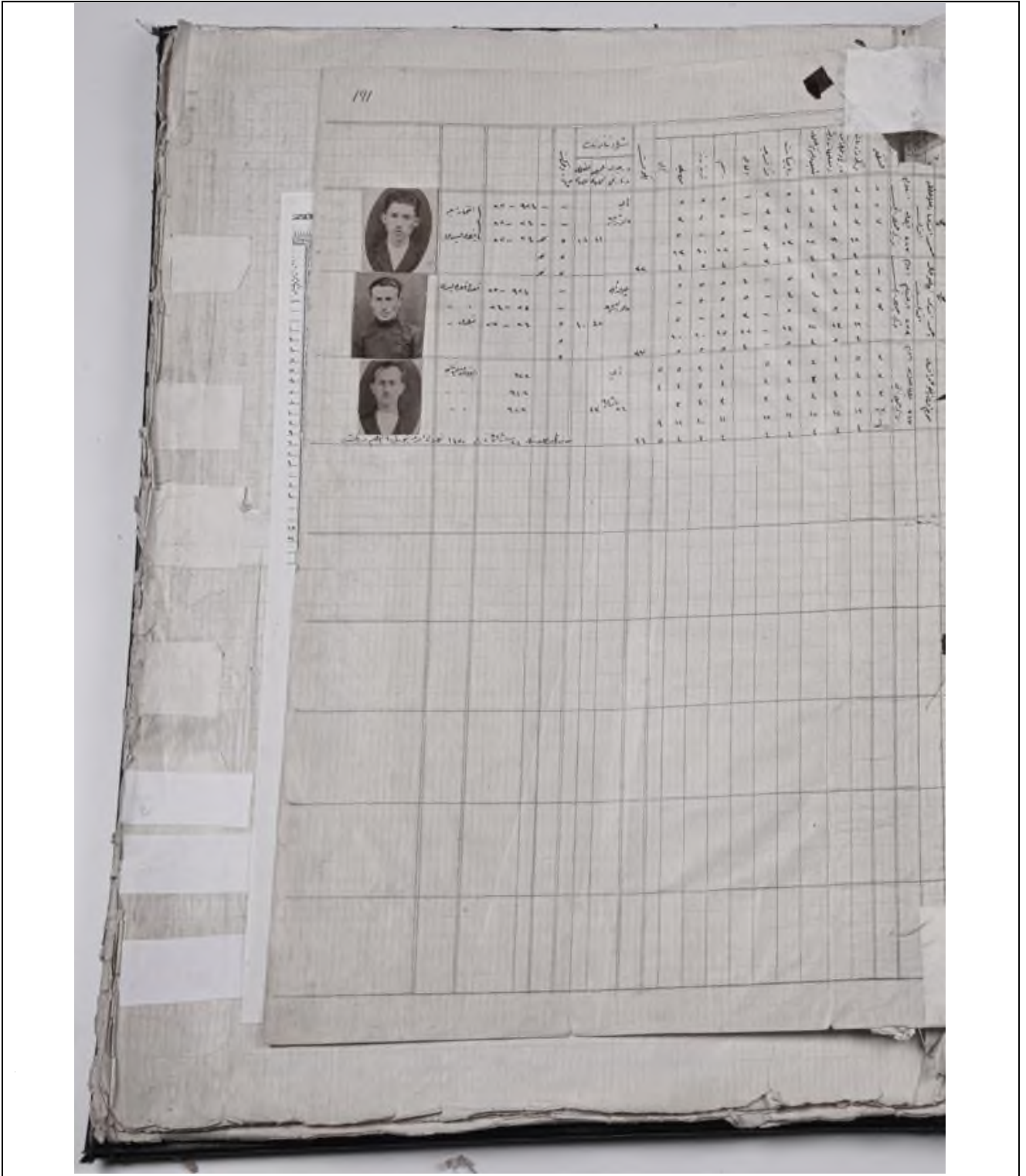
The image shows a page from an old book, likely a school record book. The page is titled "Diploma Defteri" (Diploma Register) and contains a table with columns for student names and grades. The text is written in Ottoman Turkish. The page is numbered 32. The table has several columns, including "İsim" (Name), "Sınıf" (Class), and "Not" (Grade). The names listed include "Mehmet Akif Ersoy", "Mehmet Akif Ersoy", "Mehmet Akif Ersoy", "Mehmet Akif Ersoy", "Mehmet Akif Ersoy", "Mehmet Akif Ersoy", "Mehmet Akif Ersoy", "Mehmet Akif Ersoy", "Mehmet Akif Ersoy", "Mehmet Akif Ersoy". The grades are mostly "A" and "B".

İsim	Sınıf	Not
Mehmet Akif Ersoy	A	A
Mehmet Akif Ersoy	A	A
Mehmet Akif Ersoy	A	A
Mehmet Akif Ersoy	A	A
Mehmet Akif Ersoy	A	A
Mehmet Akif Ersoy	A	A
Mehmet Akif Ersoy	A	A
Mehmet Akif Ersoy	A	A
Mehmet Akif Ersoy	A	A
Mehmet Akif Ersoy	A	A

Tablo 8. Kayseri Lisesi Not ve Diploma Defteri 32. Sayfasının Günümüz Harflerine Çevrilmiş Hali

Dördüncü Sınıf																			
Esame-i Dersler																			
Mektep Numarası	Şakirdanın Künyesiyle İsmi	Esame-i Dersler														Mülahazat			
		Ulum-u Diniye	Arabi	Farsi	Türkçe	Fransızca	Tarih	Coğrafya	Hesap	Hendese	Hıfzısbıha	İlmi Ahlak	Malumatı Nafia	Hüsn-ü Hat	Resim		Ahlak Numarası	Yekün	Derecat
35	Raşit Efendi Zade Süleyman Efendi	3	1	5	4	2	4	1	2	.	2	3	6	8	1	7	42	8	Müteaddid derslerden İbka.
39	Rıza Bey Ahmet Efendi	10	8	6	7	4	4	5	9	3	5	6	7	6	6	5	76	4	
42	Mehmet Ağa Zade Mahmut Efendi	7	5	3	5	5	7	7	7	4	4	6	9	10	7	8	86	3	
47	Bahri Efendi Zade Ömer Efendi	10	6	4	7	5	6	4	5	3	5	6	8	10	6	6	85	5	
48	Mustafa Ağa Zade Adil Efendi	8	5	3	6	3	6	3	4	4	4	5	9	10	9	7	79	6	
49	Ali Efendi Zade Mehmet Efendi	10	10	9	10	7	7	9	10	3	4	8	10	9	6	8	11 2	1	
50	Şevket Efendi Zade Mehmet Efendi	9	10	10	9	5	6	9	8	3	5	8	9	8	6	6	10 5	2	
70	İsmail Ağa Zade Niyazi Efendi	7	3	3	5	2	3	5	4	1	3	6	7	7	8	7	64	7	İsmi Mizan Fransızca ve Hendese derslerindeki İbka

Fotoğraf 8. Kayseri Lisesi Not ve Diploma Defterinin 191. Sayfası

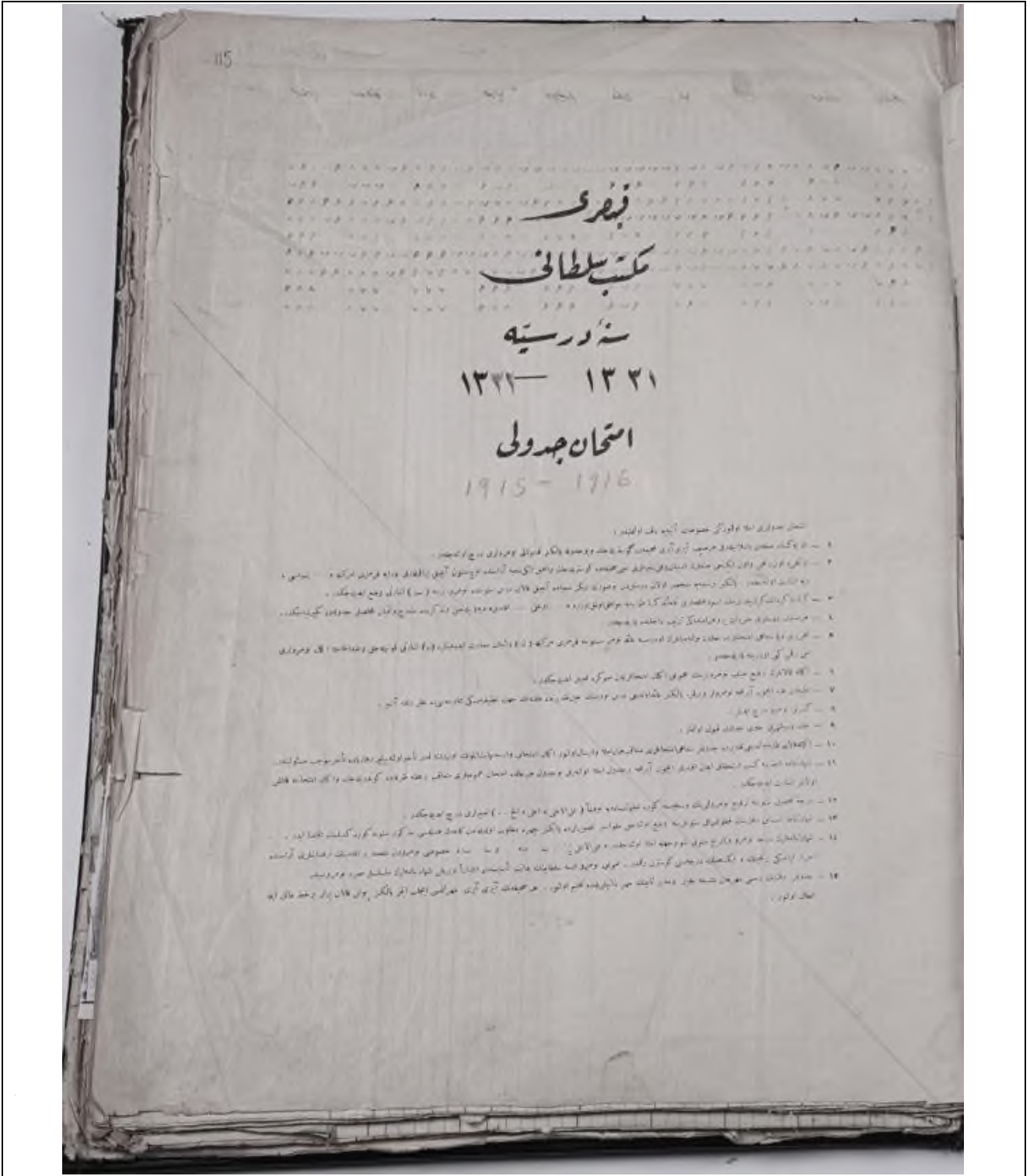

Tablo 9. Kayseri Lisesi Not ve Diploma Defteri 191. Sayfasının Günümüz Harflerine Çevrilmiş Hali

Tarihin mektep numarası	Tarihin İsmi ve Mahlası ile pederinin ismi ve mahlası	Doğumu memleketi ve tarihi mezhep ve tabiatı	191											Şehadetnamenin				Notların hangi mektep	Fotoğraf			
			Dersler											Şehadetnamenin								
			Türkçe ve Edebiyat	Tarih ve Coğrafya	Malumat-ı Tıbbiye	Tabii ve Fikihî ilimler	Riyaziyat	Fransızca	Almanca	Resim	Terbiye-i Bedeniye	Musiki	Din Dersleri	Yekün	Derecesi	Umumi Numarası	Hususi Numarası	Tavri Hareket	Dersi Senesi			
272	Mehmed Efendi Oğlu Mustafa	327- Kayseri- İslam Türkiye Cumhuriyeti	1	4	3	4	5	3	-	5	5	5			İyi	41	18	-	926-27	imtihan		
			2	4	4	4	4	3	-	2	5	3			8				-	26-27	ile	Kayseri
			3	4	4	4	4	3	-	5	-	5			Temmu				-	26-27	Kayseri	lisesi
			12	11	12	13	9	-	12	10	13				927				5	26-27		
			4	4	4	4	3	-	4	5	4	32							5			
78	Ahmed Efendi Oğlu Halid Efendi	323- Erzurum- İslam Türkiye Cumhuriyeti	1	4	5	4	5	-	4	5	5	5			Çok İyi	42	10	-	924-25	Kuleli		
			2	4	4	4	4	-	5	5	5	-			8				-	25-26	Askeri	lisesi
			3	4	5	4	5		3	5	-	5			Temmu				-	25-26	“ “	“ “
			12	14	12	14	-	12	15	10	10				927				5	26-27	Kayseri	lisesi
			4	5	4	5		4	5	55	5	37							5			
	Muharem Efendi Oğlu Ömer Efendi	317- Kayseri Talas- İslam- Türkiye Cumhuriyeti	1	5	4	4	3	5		4	3	5	5			İyi				928	Kayseri	
			2	4	4	4	4	4		4	3	4	4			26						Livayı
			3	4	4	4	4	3		3	4	3			Mayıs							muallim
			13	12	12	11	12		11	10	12	9			Sene							mektebi
			4	4	4	4	4	4		4	3	4	5	36								

Maarif vekaleti celilesinde 28 Nisan 928 Tarihi 1450 numaralı emir ile işbu şehadetname ba tanzim verilmiştir.

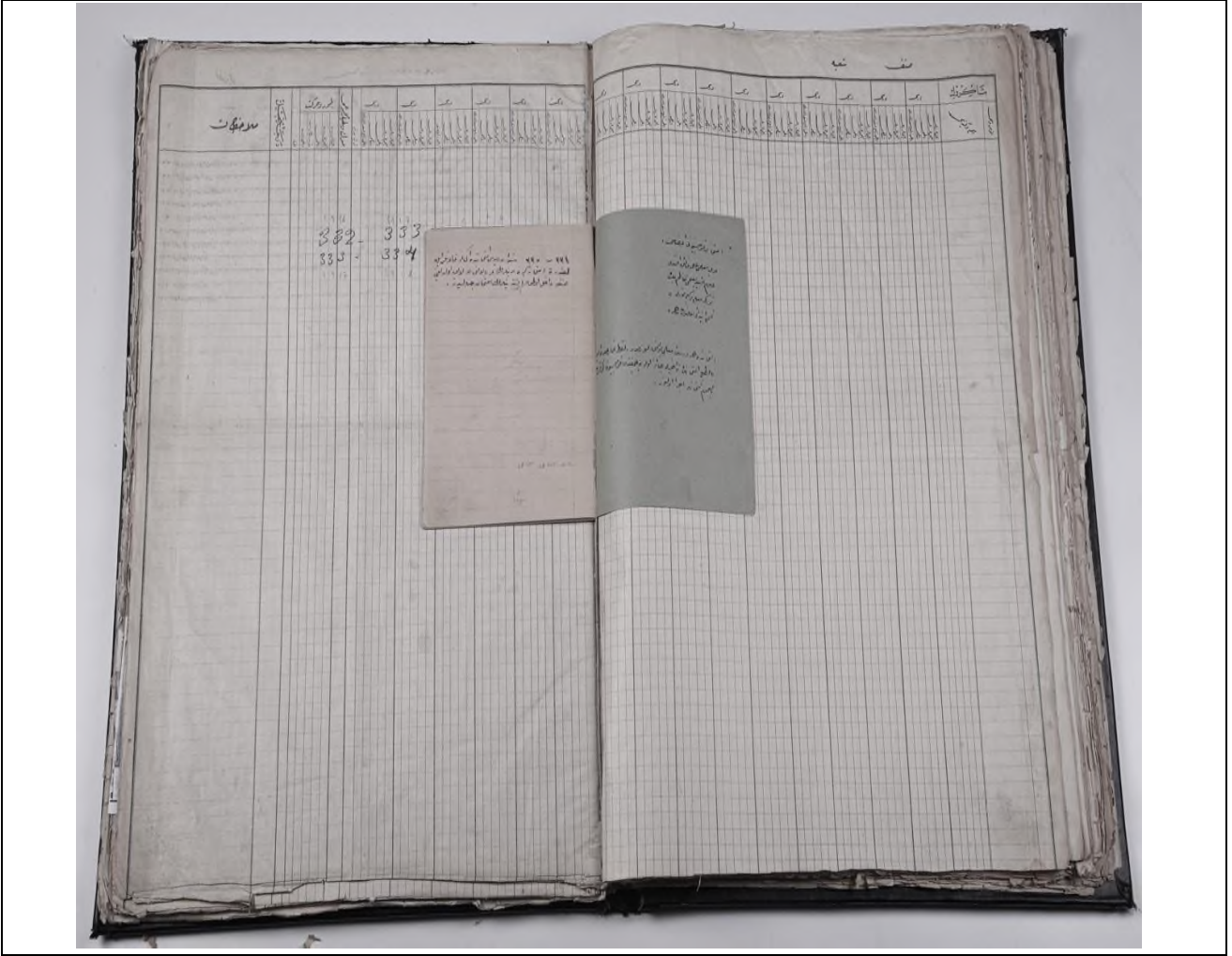
Fotoğraf 9. Kayseri Lisesi Not ve Diploma Defterinin 115. Sayfası

Tablo 9. Kayseri Lisesi Not ve Diploma Defteri 115. Sayfasının Günümüz Harflerine Çevrilmiş Hali

Kayseri Mektebi Sultani Sene-i Dersiyesi 1331-1332 imtihan cedveli	
İmtihan Cetvelleri imla olunur ki Hususat-ı Atiyyeye dikkat olunmaktadır:	
En yüksek sınıftan başlanılarak her sınıf ayrı ayrı sahifede gösterilecek ve bu cetvele yalnız Kısım-ı tali numaraları derç olunacaktır.	
1-	Onuncu, On birinci ve On ikinci Edebiyat ve Fen şubeleri aynı sahifede gösterilecek ve ancak iki şube arasında üç sütün açık bırakılarak buraya kırmızı mürekkeple şubesi diye işaret olunacaktır. Yalnız bir şubeye münhasır olan derslerden bu suretle diğer şubede açık kalan ders sütunda numara yerine (-) işareti vaz edilecektir.
2-	Gerek şakirdanın gerek pederinin ismi ve mahlasları tamamen tezkere-i Osmaniyyeye muvafık olmak üzere oğlu efendi diye yazılacak ve tezkerede münderiç bulunmayan mahlasları cetvelde geçirilmeyecektir.
3-	Her sınıfın dersleri müfredat programındaki tertip dahilinde yazılacaktır.
4-	Tahriri veya şifahi İmtihanlarda lamazeriti bulunamayanların o derse ait numara sütununa kırmızı mürekkeple (ك) ve ispat mazeret edemeyenlere (ن) işareti konulacak ve inde hâce ikmal numaraları es rakamı gibi üzerine yazılacaktır.
5-	İkmal kalanların terfii sınıf numaralarının mecmuu ikmal imtihanlarından sonra tayin edilecektir.
6-	Tatbikatı gaye için ayrıca numaralar verilmez. Yalnız ait olduğu ders nuvisin hin-i takdirinde talebinin ciheti-i tatbiyedeki nümaresesi Nazar-ı dikkate alınır.
7-	Kesreli numaralar derç edilmez.
8-	Hık ve silintiyi havi cedavil kabul olunmaz.
9-	İkmal kalan talebe bulunmadığı takdirde cetveller şifahi imtihanları müteakip hemen imla ve irsal olunur. İkmal imtihanı varsa nihayet eylülün on beşine kadar tehir olunabilir. Daha ziyade tehhür mucib mesuliyetindir.
10-	Şahadetname ahizine Kesb-i İstihgak eden efendiler için ayrıca bir cetvel imla olunarak bu cetvel herhalde imtihanı Umumiyyeleri müteakip bir hafta zarfında gönderilecek ve ikmal imtihanına kalmış olanlar işaret edilecektir.
11-	Derece tahsili sütununa terfii numaralarının vasatına göre talimatnameye tevfiqa (Alel Âlâ, Âlâ,) tabirleri derece edilecektir.
12-	Şahadetname esas defterinin fotoğrafı sütunlarına vaz olunacak mukavvasız tasvirlerde yalnız çehre matlubi olduğundan kâğıdın fazlası mezkûr sütuna göre kesilmek iktiza eder.
13-	Şahadetnamelerin derece numara ve tarih sütünü şu vecihle imla olunacaktır. Alel Âlâ sene hususu numaradan maksat bir efendinin arkadaşları arasında ihraz ettiği birincilik, ikincilik, derecesini gösteren rakamdır. Umumi numara ise Sultaniyenin bidayet tesisinden itibaren verilen şahadetnamelerin müreselsili sarh numarasıdır.
14-	Cetveller mektebin resmi mühründen başka müdür ve müdür naibinin mührü zatiyeleriyle tahtim olunur. Her sahifenin ayrı ayrı mühürlenmesi icap etmez yalnız boş kalan yerler bir hata mail ile iptal olunur.
15-	Cetveller mektebin resmi mühründen başka müdür ve müdür naibinin mührü zatiyeleriyle tahtim olunur. Her sahifenin ayrı ayrı mühürlenmesi icap etmez yalnız boş kalan yerler bir hata mail ile iptal olunur.

Fotoğraf 10. Kayseri Lisesi Not ve Diploma Defterinin 138-3. Sayfası

Tablo 8. Kayseri Lisesi Not ve Diploma Defteri 138-3. Sayfasının Günümüz Harflerine Çevrilmiş Hali

<p>İmtihan komisyonu Azası Arabi muallimi Ali Faik Efendi Ulum-u Tıbbiye muallimi Kazım Bey Türkçe muallimi vekili Nuri Bey Kısm-ı İbtida-i muallimlerinden Mahir Bey</p> <p>İmtihanda her dersin muallimi bulunmak lazımdır. Fakat hariçte ise Bittabii İmtihanının tehiri caiz olacağından komisyon tarafından bilimum imtihanları icra olunur.</p> <p>334-335 Sene-i Dersiyesi imtihanında ikmale kalanlarla mazeret imtihanına giremeyenlerin ve bala imtihana layık olduğu sınıfa dâhil olmak isteyenlerin imtihan cetvelidir.</p>

Sonuç

İdadiler, Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile ortaöğretim kurumlarının ikinci kademesi olarak tasarlanmış ancak, II. Abdülhamid dönemine kadar bu okullara birkaç örnek olma haricinde yaygınlaştırılmamıştır. II. Abdülhamid döneminde vilayet gelirlerinin bir kısmı "hisse-i maarif" olarak bu okullara tesis edilmesi üzerine ülke genelinde idadilerin yaygınlaşması sağlanmıştır. Kayseri İdadisi

de 1893 yılında açılan bu okullardan biridir. 1915 yılında Sultaniye çevrilen idadi, 1923 yılında Liseye dönüştürülerek eğitim-öğretim hayatına devam etmiştir. H. 1393- R. 1341 (1893-1925) Kayseri Lisesi Not ve Diploma Defterini incelendiğinde; her öğrencinin ders notları, not ortalamaları, sınıf deracâtı, aldığı ödüller, sınıfı geçip geçmediği, sınıfta kaldıysa hangi nedenden kaldığı ayrıntılı bir şekilde verilmiş olup, bunlara ek olarak diploma kısmında ise öğrenci fotoğrafları kullanılmıştır. Haftalık ders programı incelendiğinde, ortalama olarak haftada yirmi üç saat ders işlendiği ve on farklı dersin okutulduğu görülmektedir. Bununla birlikte, öğrencilerin lise eğitimi boyunca dört farklı dil alanında (Türkçe, Arabi, Farsi ve Fransızca) eğitim alarak dönemin şartlarına göre ileri düzeyde bir eğitim gördükleri anlaşılmaktadır. Alanında yetişmiş uzman kişilerin yetersiz olması nedeniyle bir öğretmenin birden fazla dersi üstlenmesi ise olumsuz bir durum olarak görülmektedir. Bu derslerle, Osmanlı döneminde yetişen bireylerin hem dini hem de dünyevî bilgi sahibi olmaları amaçlanmıştır. Özellikle yönetici kadrolarında görev alacak kişilerin hem İslam dinine vakıf hem de devlet işlerinin gerektirdiği bilgi ve becerilere sahip olmaları beklenmiştir. Yine deftere göre o yıllarda okutulan derslerle günümüzde okutulan dersler karşılaştırıldığında, günümüzde okutulan çoğu dersin o yıllarda okutulduğu görülmektedir. Geçmişte oluşturulan müfredat, zaman içindeki değişikliklere uyum sağlayarak günümüze kadar ulaşmıştır. Bu kurumlar ve eğitim programları, ülkemizdeki ortaöğretimin kökenini oluşturduğundan, günümüzdeki ortaöğretim sisteminin gelişiminde önemli bir referans noktasıdır. Eğitim sistemleri, sürekli değişen dünya koşullarına ayak uydurabilmek için yenilenmeye ihtiyaç duyar. Bu nedenle, yeni eğitim düzenlemeleri yapılırken geçmişteki eğitim sistemleri ve kurumları detaylı bir şekilde incelenmelidir.

Etik Kurul İzni

Bu makale, etik kurul izini gerektiren çalışma grubunda yer almamaktadır.

Katkı Oranı Beyanı

Yazarlar makaleye eşit oranda katkı sağlamış olduklarını beyan eder.

Çıkar Çatışması Beyanı

Makale yazarları aralarında herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan eder.

Kaynakça

- Akyüz, Y. (2015). *Türk eğitim tarihi*. Pegem Yayınları.
- Altunay Şam, E. (2017). Amasya idadi mektebi. *Tarih Okulu Dergisi*, 10(29), 181-203. <https://doi.org/10.14225/Joh1057>.
- BOA. MF. MKT. 89/39. 23 Rebiülahir 1303 (29 Ocak 1884).
- BOA. MF. MKT. 89/96/37. 18 Rebiülevvel 1305 (4 Aralık 1887).
- Çayırdağ, M. (2000). Kayseri'de II. Abdülhamid dönemi bina ve kitabeleri. 1. *Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri* (11-12 Nisan 1996).
- Demirel, F. (2012). II. Meşrutiyetten sonra Osmanlı'da orta öğretim: Sultaniler. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 27(2), 339-358.
- Kartın, C. (2024). Sultan II. Abdülhamid dönemi eğitim alanında yapılan çalışmalar ve Kayseri Lisesi. *Kayseri Lisesi Tarihi*. Melikgazi Belediyesi Kültür Yayınları.
- Kocabaşoğlu, U., & Uluğtekin, M. (1998). *Salnamelerle Kayseri- Osmanlı ve Cumhuriyet döneminin eski harfli yıllıklarında Kayseri*. Kayseri Ticaret Odası Yayınları. <https://www.kayserito.tr/dosya/aciliricerik/salnamelerdekayseri-1.pdf>.
- Kodaman, B. (1991). *Abdülhamid devri eğitim sistemi*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Öntuğ, M. M., & Uygun, K. (2012). İdadinin son yıllarından liseye: Karesi sultanisi (1913-1923). *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15(28-1), 129-156. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/853659>.
- Özbek, Y. (2010). M. Prof. Dr. Harun Güngör Armağanı. İçinde M. Argunşah & M. Ünal (Ed.), *Seyfullah Efendi Konağı'ndan idadiye: Kayseri Lisesi* (ss. 297-306). Kesit Yayınları.
- Özmerdivenli, Y. (1997). Kayseri Lisesi 100. yıl şeref belgeseli. *Kayseri Lisesi Kültür-Edebiyat Kolu Yayını* <https://www.yusufozmerdivenli.com/?pnum=5&pt=Kayseri+Lisesi+100>.
- Özmerdivenli, Y. (2000). Kayseri Lisesinin Kayseri'nin eğitim- öğretim tarihindeki yeri ve önemi. 1. *Kayseri Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri* (11-12 Nisan 1996).
- Özmerdivenli, Y. (2024). *Kayseri'nin ulu çınarı Kayseri Lisesi tarihi başlangıçtan bugüne (1893-2023)*. Melikgazi Belediyesi Kültür Yayınları.
- Öztürk, C. (2019). Yakın çağ'da Osmanlı ve diğer İslam devlet ve toplumlarında eğitim. İçinde M. Şişman (Ed.), *Eğitim Tarihi* (ss. 162-199). Anadolu Üniversitesi, Açıköğretim Fakültesi Yayınları.
- Öztürk, C. (2000). İdâdi. *TDV İslam Ansiklopedisi*.
- Sağiroğlu Arslan, A. (2014). Kayseri'nin ilk modern yapısı: Kayseri Lisesi. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(36), 1-33.
- Salman, H. (2005). *İdâdi mekteplerinin tarihsel gelişimi* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Ankara Üniversitesi.
- Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye, H. 1316/M. 1898-1899.
- Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye, H. 1317/M. 1899-1900.
- Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye, H. 1318/M. 1900-1901.
- Sami, Ş. (1996). *Kamus-ı Türkî*. Çağrı Yayınları.
- Unat, F. R. (1964). *Türkiye eğitim sisteminin gelişmesine tarihi bir bakış*. Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Yücel, H. A. (1938). *Türkiye’de ortaöğretim*. Devlet Basımevi.

